

SHARQONA MUHABBAT KUYCHISI-NODIRA

Raxmatova Nafosat Jumayevna

*Buxoro viloyati Buxoro shahar kasb- hunar maktabi
katta o'qituvchisi*

Mirzayeva Salomat Obloberdiyevna

*Buxoro viloyati Buxoro shahar kasb- hunar maktabi
o'qituvchisi*

Ko'hna Turonning ilmiy, madaniy markazlaridan biri-Xo'qandi latif -qadimdan iste'dodli shoirlar, olimlar, san'atkor, qo'li gul hunarmandlar shahri sifatida dong taratib kelgan.XVIII asr oxiri-XIX asrning birinchi yarmida markaz- lashgan Qo'qon xonligi o'z taraqqiyotining yuqori bosqichiga ko'tarildi. Mazkur mamlakatda iqtisodiy hayot ancha jonlandi, shu tufayli xalq ma'naviy-madaniy turmushida katta ijobiy o'zgarishlar yuz berdi. Yozma adabiyot, ilm-fan, turli san'at va hunarlar rivoj topdi, Qo'qon tom ma'noda shoirlar, fozillar shahriga aylandi. Bu yerdan o'zbek va tojik adabiyotiga munosib hissa qo'shgan shuaro, ulamolar yetishdi.

Mazkur tazkiraga kiritilmagan Nodira ham ana shu muhitda kamol topdi. Xalqimizning go'zal, oqila, fozila farzandi tarjimai holiga doir mufassal ma'lumotga ega emasmiz. Shoiraning o'zbekcha devoni debochasida, zamondoshlari asar- larida uning asl ismi, shaxsiyati, din, madaniyat homiysi sifatida qilgan ishlari haqida muhim ma'lumotlar bor. O'z davridayoq she'riyat malikasiga aylangan Nodira bizning zamonamizga ham nafis so'z san'atkori sifatidagi fazilatlari bilan kirib keldi. Nodira merosining katta va kichik qo'lyozmalari xalqimiz qo'lga yetib kelishi bilan ular matniy jihatdan o'rganilib, bir qator nashrlar yuzaga chiqdi.

Shoiraning asl ismi Komila bo'lganligini Nodira haqida ilk bor maqola yozgan serqirra ijodkor Lutfulla Olimiy, O'z FA muxbiri a'zolari- Olim Sharafuddinov, Aziz Qayumov, filologiya fanlari nomzodi, shoir O'tkir Rashid o'z maqolalarida alohida qayd etganlar. Saroy doirasida uni "mohlar oyim" deb ataganlar. Zamondoshlari "Uzlat Nodira", Abdurahmon Mirzo kabilar asarlarida Nodirani "Oyim", "Xonim" deganlar.Komila din, madaniyat homiysi, olijanob ayol sifatida ko'p va xo'b xayrli ishlarni amalga oshiradi: o'z atrofiga ko'plab shoir, san'atkor, fozil kishilarni yig'di, ularni moddiy va ma'naviy jihatdan qo'llab-quvvatladi, ijodiy ishlarni rag'batlantirdi.Nodirabegim irfoniy hikmat va insoniy poklik, ilohiy ma'rifat, ishq-muhabbat, ozodlik kabi g'oyalarining she'r va g'azallarida o'z ifodasini topishi, shoiraning mahorat egasi ekanligini ko'rish mumkin.Shoir Nodirabegimdan qator devonlar va she'riy to'plamlar meros bo'libgina

qolmasdan, balki shoironing o'zbek qizlariga xos ibo-hayosi, yoriga bo'lgan sadoqati ham bo'lg'usi avlod uchun o'rnak bo'lib qoldi.

Mohlaroyim-Nodira XVIII asr oxiri va XIX asrning birinchi yarmida yashab ijod etgan, ajoyib she'rlari bilan o'zbek mumtoz adabiyoti tarixida o'ziga xos o'rin tutgan ma'rifatparvar shoira, davlat arbobi, madaniyat va adabiyot homiysidir. Mohlaroyimdan bizgacha Komila, Nodira, Maknuna taxalluslari bilan o'zbek va fors-tojik tillarida yaratilgan lirik asarlardan iborat kattagina adabiy meros yetib keldi. Mohlaroyim 1792 yili Andijon hokimi Rahmonqulibiy oilasida tavallud topdi. Shoironing ota-onasi Amir Temur xonadoniga mansub edi. Uning onasi Oyshabegim shoir tabiatli donishmand ayol bo'lgan. Mohlaroyim shu muhitda tarbiya oldi, xalqimiz tarixi, madaniyati, ilm va adabiyotidan yaxshigina xabardor bo'lib o'sdi. Yoshligidan o'tkir zehni, nozik tabiati va shoirona salohiyati bilan ajralib turgan Mohlaroyim she'riyatga erta havas qo'ydi. Ustoz Navoiy, Jomiy va Bedil kabi allomalarning asarlariga bo'lgan e'tiqod bilan ruhan barkamollashib bordi. Nodira davlat va mamlakat ishlarini tadbir va adolat bilan idora qilishda homiylik namunalari ko'rsatarkan, bu yillarda mamlakatda birmuncha osoyishtalik saqlandi. Qo'shni o'lkalar va ularning hukmdorlari bilan savdo-sotiq va boshqa sohalarda hamkorlik amalga oshirildi. Shoira mamlakatdagi qurilishlar sohasida olib borgan ishlari, madaniyat va adabiyot borasida ko'rsatgan tashabbuskorliklarini o'zining devoni debochasida ham ta'kidlab o'tgan. Nodira hali Andijondaligidayoq faqat husn-latofati, zeboligi bilangina emas, balki aql-idroki, donoligi, ilm fanga mayli, adabiyotga ishtiyoqi bilan ham ko'zga chalina boshlagan edi. Uning xat-savod chiqarib, eski maktablarda o'qilishi rasm bo'lib qolgan Sa'diy, Hofiz, Navoiy, Jomiy, Fuzuliy, Bedil asarlarini mutolaa qilishi Qo'qonda yana ham kuchaydi. Nodira xon kutubxonasidan istagancha foydalanar va she'r yozishni mashq qilishda avvalo Umarxon (Amiriy) va so'ngra uning saroyidagi shoirlardan maslahat olar, ularning adabiy munozaralaridan manfaatlanar edi. Nihoyat, u shoira sifatida kamolga yetib, hammaga ma'qul va manzur asarlar yaratdiki, haqiqatan ham, uning go'zal va sermazmun so'zlarini o'qiganda, "ahli davron marhabo" demay qo'ymas edi:

Nodira har so'zki, nishon ayladim,

Aydi anga ahli davron marhabo!

Sharq she'riyatshunosligida, shoirning iste'dodi, kamolat darajasi, mahorat miqyoslariga baho berganda, odatda, uning devon yaratgan, yaratmaganligiga asoslanib ish tutishgan. Chunki shoirlar asarlari miqdori devon tartib etishga yetib ortgan, she'r yozish mahorati, malakasi yetilgan badiiy uslubi sayqal topgan davrdagina devon yaratishga jur'at etganlar.

Bunday yetuk shoirlarni “Sohibi devon” iborasi bilan sifatlashgan. Mohlaroyim Nodira-sohibi devon shoira edi. Nodiraning zullisoniylik fazilati ham uning badiiy mahoratidan dalolat beradi. Ikki til egasi bo‘lish til bilishgina emas, balki ikki xalq madaniyatini o‘zlashtirishlikni ham anglatadi. O‘z tuyg‘u-kechinmalari, o‘y-fikrlarini ikki tilda badiiy tasvirlash zullisoniylik mahoratini talab etadi. Nodira shunday mahoratli shoira edi va buni shoiraning o‘z faxriyasi tasdiqlaydi:

*Bo‘lubdir Nodira mumtozi ma‘ni,
Kalomi ravshanu ash‘ori farrux.*

Chindan ham, Nodira ma‘ni mumtozi, so‘zi ravshan, she‘ri nurafshon so‘z san‘atkori edi. Nodira-badiiyat ilmidagi san‘atlarni mukammal o‘rgan-gan va she‘riyatiga tabiiy tatbiq eta olgan shoira. U badiiy usul imkoniyatlaridan foydalanib aqlni hayratga soluvchi manzaralar ijod qilgan. Nodira ishq-muhabbat, ilm-ma‘rifat, el-yurt, do‘stlik, osoyishtalik, obodonlik va maishiy farovonlik haqida asarlar yaratgan edi.

Shoira she‘rlarida Umarxonni madh etadi, uni mubolag‘a bilan maqtab ta‘riflaydi. Unga bo‘lgan muhabbati to‘g‘risida yozgan baytlaridan “Lazzati she‘ri Umar sohibqiron” anqib turajagini aytadi:

*Nodira qilg‘ach muhabbat nash‘asidin guftu-go‘
Lazzati she‘ri Umar sohibqirondan berdi yod...*

Bu bayt, bir tomondan, Nodiraning sevgisini ifodalasa, ikkinchi tomondan, uning she‘riyatda Umarxondan ta‘lim olganini anglatadi. Nodiraning ko‘pchilik g‘azallari muhabbat mavzusida yozilgan bo‘lib, u ijtimoiy-axloqiy fikrlarni, zulm-zo‘rlikdan norozilik tuyg‘ularini mazkur g‘azallarga singdirib yuboradi. Shoira muhabbat haqidagi qarashlarini ifodalaganida o‘z zamona sidagi voqea va hodisalarga, ko‘zga yaqqol chalinib turgan faktlarga ham ishora qilib o‘tadi. Mohlaroyimdan bizgacha o‘zbek va fors-tojik tillarida “Komila”, “Nodira” va “Maknuna” taxalluslari bilan yaratilgan lirik asarlardan iborat katta meros yetib kelgan. Natijada o‘tgan davr ichida Samarqanddan shoiraning Komila taxallusi bilan o‘zbek va fors-tojik tillarida jamlangan, o‘zi barhayotlik davrida ko‘chirilgan devoni ma‘lum bo‘ldi. Komila taxallusi bilan jamlangan katta ilk devoni o‘z davrida mashhur bo‘lgan. Keyinchalik shoiraning madaniyat va adabiyot sohasidagi favqulodda tashabbuskorlik faoliyati va go‘zal iste‘dodini taqdirlagan zamondoshlari unga “Nodirai davron” nomini munosib ko‘rgach, Nodira devoni ham yuzaga kelgan edi. O‘z navbatida shoiraning Nodira taxallusidagi asarlaridan iborat devoni Namangan shahridan topildi. Toshkentda esa Maknuna taxallusi bilan yaratilgan fors-tojik tilidagi she‘rlari jamlangan yana bir devoni aniqlandi. Shoira devonlarining qo‘lyozmalari

O'zRFA Beruniy nomidash Sharqshunoslik instituti va H. S. Sulaymonov nomidagi Qo'lyozmalar instituti fondlarda saqlanmoqda.

Shunday qilib, Nodira lirikasining mavzular doirasi qancha keng bo'lsa, undagi ma'nolar ham shu darajada zalvorli. Shu zalvorli ma'nolarni yuzaga chiqarishda shoira tomonidan qo'llangan badiiy vositalar uning katta mahoratidan darak berib turadi.

ADABIYOTLAR:

Nodira. Asarlar 2 tomlik./ (Muharrir M. Munzoda, tarjimonlar: M.Qodirova va A. Azizov.-T.: Adabiyot va san'at nashr.

Nodira. Devon /Mas'ul muharrir A. Qayumov.-T.:Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashr.

Nodira. Devon. O'zbek va fors-tojik tillardagi she'rlar.-T.: O'zbekiston, Nodira she'riyatidan.-T.: O'zbekiston.

Nodira. Ey sarvi ravon: G'azllar /Mas'ul muharrir A. Qayumov.-T.: Adabiyot va san'at nashriyoti.

Nodira-Komila /Muharrir V. Rahmonov; So'z boshi muallifi M. Qodirova.-T.: Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy k-nasi. Nashr

Nodira-Komila /Muharrir A. Qayumov; So'z boshi muallifi M. Qodirova.-T.: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashr.

Nodira. Uvaysiy, Mahzuna va Nodira she'rlar.-T.: Adabiyot va san'at nashriyoti